

36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2023. április 18-20.
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

Katonapolitika és helyi politika: Kiskunhalas 1956-ban.

Jelige: grom-444

Pályamunka lezárásának időpontja: 2023. január

2023.

Bevezetés

Köztudott az a tény, hogy az 1956. október 23-i budapesti forradalomban nagy számban álltak magyar katonák a forradalmárok oldalára. Kevésbé ismert azonban, hogy vidéken miként zajlottak le a forradalmi események. Ennek egyik oka a vidéki forradalmak viszonylagos feltáratlansága.

Dolgozatomban levéltári források, és már meglévő szakirodalom segítségével mutatom be egy vidéki városon, Kiskunhalason keresztül, hogy milyen viszonyok közt történhettek a forradalmak, majd a szovjet megszállás. Forradalmak, hiszen Budapesttel ellentétben a vidéki települések nagyrésztében viszonylag izoláltan mentek végbe a forradalmi események, így nem igazán beszélhetünk egy minden szempontból egységes magyarországi forradalomról.

Ahhoz, hogy az eseményeket teljességében átlássuk, szükséges kontextust biztosítani, így dolgozatom elején Okváth Imre tanulmánya alapján néhány oldalban bemutatom a magyar katonapolitika fő irányelveit, és a pártpolitikai és a katonapolitikai elvek összefonódását. Ezt követően Földesi Ferenc alezredes doktori értekezése alapján röviden felvázolom a kiegészítő parancsnokságok legfontosabb jellemzőit, feladatait.

A dolgozatom fő célja feltárni a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság szerepét az 1956. őszi eseményekben. Mindeközben megvizsgálom, hogy a parancsnokság milyen kapcsolatban állt más katonai és politikai szereplőkkel, és a civil lakossággal. Végül de nem utolsósorban következtetéseket vonok le a parancsnokság Honvéd Vezérkarnak leadott jelentéséből. A fő kulcskérdések, amelyekre ezen dolgozattal választ kapunk azok a következők: egyrészt mekkora volt a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság szerepe a város és környéke forradalmi eseményeiben? Másrészt, szerepét mennyire befolyásolták más tényezők/szereplők, vagy cselekedeteiben mennyire volt autonóm?

Felhasználhatóságát illetően a dolgozatom helytörténeti, katonapolitikai és az alsószintű katonai igazgatás terén lehet meghatározó. Bár a kiskunhalasi forradalmi események már részben feltártak, a kiegészítő parancsnokság tevékenységéről csak elszórtan találtam említést, általában csak egy-egy név volt megemlítve az állományából. A feldolgozott levéltári anyagból meg lehet figyelni, hogy a kiegészítő parancsnokság hogyan viszonyult a forradalmi eseményekhez, és milyen nehézségek akadtak közben.

1. A Magyar Néphadsereg vezetése és a kommunista politika összefonódása

Az 1956. október 23-i forradalom a társadalom minden egyes részét érintette, beleértve a katonákat is. Viszont felmerül a kérdés, hogy miért nem tudta az MDP hatékonyan mozgósítani a katonáit a kommunista rendszer védelmében annak ellenére, hogy a hadseregreform alatt az egyik kritérium egy, a párthoz hű hadsereg felállítása volt. A következőkben megvizsgálom, hogy mi állhat ennek az ellentmondásnak a hátterében.

1.1. A magyar és a szovjet vezetés hidegháborús politikája 1947-1953. között

A hidegháború kirajzolódásával 1947-re nyilvánvalóvá vált a szovjet nagyhatalmi politikának az útvonala: egy elkerülhetetlen háború hangoztatásával és a keleti blokk háborúra való felkészítésével próbálta Sztálin eltántorítani az Egyesült Államokat a szovjet érdekszférába – vagy akár azon túl – az európai ügyekbe való beavatkozástól.¹ Ezt az irányvonalat tükrözte a magyar katonai vezetés is. Farkas Mihály honvédelmi miniszter a negyvenes évek végén folyamatosan kritizálta a kapitalista világ, azon belül is főleg az USA politikáját, „háborús veszélyről”² propagált és meggyőződése volt, hogy 3-4 éven belül kitörhet a III. világháború.³

Az 1948-49-es események – a berlini blokád sikertelensége és Kína támogatásának mellőzése Tajvan ellen – mind azt sugallják, hogy Sztálin nem volt hajlandó konfrontációba keveredni a másik szuperhatalommal. Az első szovjet atombomba felrobbantása kétségtelenül fokozta a nemzetközi helyzetet, a koreai háború pedig már egy nyílt szovjet-amerikai összecsapást tett kilátásba. Sztálin bár a keleti blokk országai felé azt hangoztatta, hogy a III. világháború elkerülhetetlen, mégis igyekezett elkerülni mindenféle nyílt konfliktust az Egyesült Államokkal.⁴ Mindez hatással volt a magyar katonapolitikára is. A koreai háború, és Sztálin látszólagos szilárd hite egy új nagyhatalmi konfliktus kialakulásában arra engedte következtetni Farkast 1950-től, hogy az a bizonyos háború bármelyik pillanatban kirobbanhat.⁵ 1956. októberi letartóztatása utáni kihallgatásán⁶ vallomásából nyilvánvalóan kikövetkeztethető, hogy a Magyar Néphadsereg szervezésében nagyobb szerepet játszott a tisztek és a katonák a párthoz és annak elveihez való hűsége, minthogy egy jól felkészült, professzionális sereget állítsanak Magyarországra, és azon túl a keleti blokk védelmébe.

1.2. A Magyar Néphadsereg irányításának átszervezése

A Politikai Bizottság 1947. decemberi ülésén döntött a hadseregfejlesztés elveinek kidolgozásáról, melynek kidolgozója Pálffy György altábornagy, a honvédség felügyelője volt.

A tervezetben egyetértés volt arról, hogy a katonai igazgatásban a politikai vezetőség elsőbbséget élvez. A tervezet megvalósítása 4 év alatt, 1948-1952. között zajlott le.⁷ Ezzel párhuzamosan elkezdődött a párt honvédséget irányító szervének, a Katonai Bizottságnak az átszervezése is.⁸ A szervezet 1953-ig többször is kisebb átszervezésen ment keresztül, de feladatát tekintve alig változott. A Katonai Bizottság volt a katonai vezetés legfőbb szerve, feladata hadügyi kérdésekben a párt tájékoztatása és feladatainak a végrehajtása volt. A tagjait eredetileg a honvédségi pártkonferencia választotta ki. 1948. áprilisától ez a Politikai Bizottság jogköre lett.⁹

Újabb meghatározóbb átszervezésre Farkas Mihály 1948. szeptember 9-i honvédelmi miniszteri kinevezése után került sor. Farkasnak a Katonai Bizottsághoz intézett beszédéből nyilvánvalóvá vált, – bár ezt ilyen tisztán nem mondta ki – hogy innentől a Bizottság tagjainak feltétlenül engedelmeskednie kell a pártnak és személyének. Rövidesen ezt követően megtörtént az átszervezés. A Katonai Bizottság egyesült a Belügyi Bizottsággal, így létrejött az MDP Államvédelmi Bizottsága, melynek elnöke Rákosi Mátyás volt. Rajta kívül tagja volt a Politikai Bizottság több tagja is, a teljesség igénye nélkül: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Péter Gábor, Rajk László, Kádár János.¹⁰

Az ezt követő kisebb átszervezések már nem hoztak számottevő változást a szervezet működésében. 1949. február 18-án a Katonai Albizottságot a Honvédelmi Minisztérium Kollégiuma váltotta fel, mely egyben pártszerv is volt¹¹, és április 26-tól szovjet katonai tanácsadók is részt vehettek a Kollégium munkájában.¹² 1949. közepén Pálffy altábornagy letartóztatása után titokban megalakult a háromtagú (Rákosi, Gerő, Farkas) Honvédelmi Bizottság, amely az országot érintő – többek közt – katonai kérdésekben teljhatalommal rendelkezett, és semmilyen másik intézménynek vagy szervnek nem tartozott felelőséggel.¹³

1.3 A hadügyi igazgatás helyzete Nagy Imre kormánya alatt

Sztálin 1953. március 5-i halálát követő valamivel több, mint három éves időszak csekély változásokat hozott a magyar katonapolitika terén. Berija, majd Hruscsov alatt a tendencia azt mutatta, hogy a szovjet külpolitika kevésbé a bizonyos háború ígérete, még inkább a békés koegzisztencia, a rugalmasság irányába húzott. Ezzel párhuzamosan kritizálták a magyar államigazgatást. A hadsereget illetően az SZKP Elnöksége többek közt kiemelte, hogy túl lett bonyolítva a hadsereg fejlesztése. Szóvá tették a honvédelmi miniszternek, Farkas elvtársnak a túl nagy politikai befolyását a katonai vezetésbe és megjegyezték, hogy

„...igyekszik magát nagy hadvezérnek feltüntetni.”¹⁴ Nyilvánvalóvá vált, hogy felül kellett vizsgálni a Magyar Néphadsereg vezetéseit, irányításit, mozgósítási rendszerének az egészét.

A modernizáció végrehajtását Bata István altábornagyra bízta, egyben leváltotta Farkas Mihályt honvédelmi miniszteri pozíciójáról. A katonapolitika legfelső szervének továbbra is a Honvédelmi Tanács számított.¹⁵ A reformok egyik elemét képezte Katonai Tanács működésének a felülvizsgálata, szabályozták a működését, innentől a szervezet főleg tanácsadó feladatokat lát el a párt számára.¹⁶ A két Tanács helye a katonai vezetésben kiválóan tükrözi azt a tényt, hogy 1953. végén még mindig a pártvezetés szava volt a meghatározó a katonapolitikában.

A szovjet kritika megalapozott volt. Bata 1953. őszén a szovjet állásponttal ellentétesen nemhogy a békés együttélés elvével fordult szembe, de a beszédeiben a katonaság bővítése mellett foglalt álláspontot, fokozva ezzel a két blokk közti fegyverkezési versenyt.¹⁷ Ezzel párhuzamosan a Néphadseregen belül is felütötték fejüket a marxista-leninista ideológiától eltérő nézetek. A Rákosi – Nagy konfliktus kihatott a hadsereg állományára, ami során ellentét alakult ki a párthű tisztek és az ideológiai erkölcsükben megingó közkatonák között. 1955-re a tiszti karon is belül megfigyelhető volt ez a polarizálódás.¹⁸

Egy 1956-os augusztusi minisztertanácsi döntés a honvédség létszámát 115.000 főben határozta meg a hadsereg stabilizálása érdekében.¹⁹ Ennek ellenére még mindig problémás volt a tisztek politikaerkölcsi állapota. Ehhez társult, hogy a tömeges elbocsátások bizonytalansághoz, és kilátástalansághoz vezetett a megmaradt tisztek körében. Kijelenthető, hogy a Néphadsereg krízis elé nézett: egyre nagyobb mértékben veszítette el mind a tiszti, mind a közkatonai állomány a párt iránti elköteleződésüket, sőt, már-már szovjet ellenes nézetekről is voltak jelentések.²⁰

A fentebb leírtakból tisztán látható, hogy az MDP vezetésének minden erőfeszítése ellenére miért került sor arra a mindenki számára meglepő fordulatra, hogy a honvédség egy része a tüntetők oldalára állt. Ez a tendencia nem korlátozódott le Budapestre. Vidéken is számos olyan alakulat volt, amely felkarolta a forradalmi tömegeket, vagy legalábbis megpróbált neutrális lenni. Minden bizonnyal részben e miatt is kerülhetett sor a november 4-i szovjet beavatkozásra, aminek végérvényesen sikerült felszámolni a magyar forradalmat.

2. A hadkiegészítő parancsnokságok helye a katonai igazgatásban

A katonai igazgatási szervek rendszere hierarchikus volt; a II. világháború utáni újjáalakítások során sok változáson ment át. A hierarchia négy szintből állt. Negyedfokú területi hatóság volt a kerületi parancsnokság, harmadfokú a kiegészítő parancsnokság, másodfokú a bevonulási központ és elsőfokú a népmozgalmi nyilvántartók. A kiegészítő parancsnokságoknak feladatkörébe tartozott az országos emberanyag nyilvántartása, a toborzási és sorozási feladatok ellátása és a csapatok személyi állományának és közlekedési eszközeinek feltöltéséről való gondoskodás.²¹ Az első nagyobb átalakításra 1946. júniusában került sor. A kiegészítő parancsnokságokat összevonták a bevonulási központokkal, ellátva annak feladatait. Új feladatkörként kötelesek voltak a kiegészítő parancsnokságok megszervezni az összeköttetést a SZEB helyi képviselőjével és a polgári hatóságokkal.²²

1947-ben megjelent az igény a kiegészítő parancsnokságok és a közigazgatási szervek szorosabb összeköttetésére, bár ez különösebb szervezeti változást nem eredményezett, mindössze számbeli változás történt. 1952. decemberétől azonban újabb feladatkörökkel bővítették ki a szervezetet: innentől statisztikai feladatokat is el kellett látnia. Fel kellett mérnie a települések környezetét, az utak, hidak, és vasutak állapotát és egyéb létesítményeket. Szabályozták a gépjárművek bejelentési rendjét.²³

Az 1950-es közigazgatási rendezés nem tett jót a kiegészítő parancsnokságok működésének. A katonai igazgatás átszervezésére csak 1955-ben került sor. Ennek során a kerületi és az eddigi kiegészítő parancsnokságok rendszere megszűnt, helyette az ország közigazgatásához sokkal szorosabban összefüggő rendszert alakítottak ki. Minden megyei, járási és városi központban kiegészítő parancsnokság alakult ki. Budapesten a Budapesti Városi Fővárosi Parancsnokság, a főváros kerületeiben pedig kerületi kiegészítő parancsnokságok működtek.²⁴ Az átszervezést két ütemben, július végére teljesen végrehelytették.²⁵

Földesi Ferenc alezredes értekezése szerint a kiegészítő parancsnokságok 1956-os forradalom alatti tevékenységének a feldolgozása még nem teljeskörű. A továbbiakban a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság példáján keresztül vizsgálom meg, hogy milyen szerepe lehetett egy kiegészítő parancsnokságnak a forradalom ideje alatt.

3. A Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság szerepe az 1956. őszi események tükrében

Az 1956-os forradalmat követően a Honvéd Vezérkar Főnöke 02 számú utasítása értelmében valamennyi parancsnokságnak részletes leírást kellett készítenie az október 23. óta eltelt eseményekről.²⁶ A Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság jelentése 1956. december 31-én kelt, a szerkesztőbizottság tagjai az alábbi tisztek voltak: Avar János alezredes, a járási kiegészítő parancsnokság parancsnoka, Sági Károly főhadnagy, rangidős parancsnokhelyettes, Szentesi Ferenc százados, behívási tiszt és Török Vilmos százados. A jelentés csak november 4-ig tárgyalja részletességgel az eseményeket, azt követően november végéig mindössze a lényegesebb eseményekről tesz említést. A dokumentumot „C” sorozat titkos minősítéssel látták el, majd a Bács-Kiskun Megyei Kiegészítő Parancsnokság útján juttatták el a Honvéd Vezérkar Főnökéhez, Székely Bélához.

3.1. Események a szovjet invázió előtti időszakból

A Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság személyi állományának első értesülése a forradalomról a rádióból volt, amikor Piros László belügyminiszter bejelentette a budapesti egyetemisták délutánra tervezett tüntetését. A miniszter először betiltotta a tüntetést, viszont nemsokkal később újra engedélyezte azt. A pártvezetésnek ilyen fokú bizonytalansága arra engedte következtetni a parancsnokság munkatársait, hogy valami rendkívüli fog történni. Ezt az előérzetet Gerő Ernő este 8 órai rádióbeszéde csak fokozta. A tüntetés híre nagy érdeklődést váltott ki a személyzeti állományból, Gerő beszéde azonban mindössze találgatásokra adott okot. A város lakossága körében még nagyobb volt az összezavarodottság. A közvetlenül Budapestről érkező embereken kívül senki sem tudott több információt.²⁷

Október 24-én az ügyeletes tiszt, Szentesi Ferenc százados értesült első ízben rádión keresztül reggel 5 óra 30 perckor a fegyveres harcok kitöréséről Budapesten. Nem csak a járási kiegészítő parancsnokság tisztjeinél jelentkezett tanácstalanság, 7 és 8 óra közt Szentesi százados felhívta a Bács-Kiskun Megyei Kiegészítő Parancsnokságot, viszont ekkor még semmilyen parancsot nem kapott onnan. Az ekkor Kiskunhalason tartózkodó alakulatoknál: a 37. lövészezrednél, a 7. tüzérezrednél és a 36. páncéltörő tüzérezrednél ekkorra Gyurkó Lajos vezérőrnagy, a 3. lövész hadtest parancsnoka már általános harckészültséget rendelt el.²⁸ A megyei kiegészítő parancsnokság csak 10 óra után rendelt el harckészültséget. Ekkorra már a járási kiegészítő parancsnokság személyzete és a szabadságon lévő tisztek is jelen voltak a járási parancsnokságon. A riadótervben megjelölt helyük elfoglalása után mindenki a

parancsnokság épületén belül tartózkodott. A délelőtti órákban a helyőrségi alakulatok őrségeket állítottak fel a középületeknél: a postánál, a tanácsházánál, a pártházaknál, a vasútállomáson, az üzemeknél és nem utolsósorban a járási kiegészítő parancsnokság épületénél. Az esti órákban Avar János járási kiegészítő parancsnok felkereste a járási pártbizottságot, viszont ott sem kapott részletesebb tájékoztatást a helyzet alakulásáról. A város különböző parancsnokságai és alakulatai távbeszélő kapcsolatot tartottak fent. Az elzárkózás nem volt véletlen. Ezen a napon, 24-én futótűzként terjedt a budapesti forradalom híre a munkásság és a diákság körében. A MÁV munkatársai sapkájukról letépték a vörös csillagot, amit később katonai parancsra helyeztek csak vissza. A gimnázium környékén röplapokat szórtak szét a diákok, melyekre párt-és szovjetellenes kifejezések voltak írva.²⁹

A járási parancsnokság október 25-re a következőket jelentette: „A város területén csend és nyugalom volt.”³⁰ Ez a kijelentés azonban nem teljesen állja meg a helyét. Mind a vasútállomásnál, mind a baromfifeldolgozó üzemnél mozgolódások, szervezkedések indultak meg, amiket a helyőrségnek kellett feloszlatnia. Ezzel párhuzamosan a vasútállomás épületéről a vasutasok eltávolították a Rákosi-címert, és újra letépték a sapkájukról a vörös csillagot. Kiskunhalason a katonai vezetés kiállt a kommunista ideológiák mellett. A 37. lövészezred parancsnoka a magyar zászló mellé a szovjet lobogót is kitűzte a laktanya épületére.³¹

Október 26-án nappal semmilyen különös esemény nem történt. Este 6-7 óra közt azonban a főtéren mintegy – a jelentés alapján – 50-60 ittas főből álló munkástömeg gyűlt össze. Az ezt követő eseményekről a parancsnoksági jelentés pontatlanul számol be, mely szerint a főtéren lévő szovjet emlékművet ekkor döntötték le, majd a várost járva a munkások sorra verték le a kommunista szimbólumokat az épületekről. Más forrásokból azonban a következőképpen lehet rekonstruálni a történeteket: először csak a vörös csillagot ütötték le a főtéri emlékmű tetejéről, a helyére egy magyar zászlót helyeztek. Ezt követően a csoportosulás egy része feloszlott, egy másik része azonban elindult a városba és a középületekről leszedte a Rákosi-címereket. Majd csak este 9 óra körül ment vissza két munkás az emlékműhöz, és döntötte azt le.³² Miután a járási kiegészítő parancsnokság jelentette a gyülekezést a megyei kiegészítő parancsnokságnak tűzkészültséget rendeltek el, és felhatalmazást kaptak, hogy mindenáron védjék meg a parancsnokság épületét. A provokáció elkerülése végett az épületre helyezett zománcablát, amin a parancsnokság címere volt a személyzet önként távolította el. A csoportos tüntetések este 8 órára mindenhol véget értek.

A szovjet emlékmű 1950. körül.³³

A ledöntött szovjet emlékmű.³⁴

Az újjáépített emlékmű 1957-ben.³⁵

Az október 27-i nap tüntetéssel kezdődött. A diákság reggel 9 órára tüntetést hirdettek, melyre felkérték a helyi MÁV zenekart, hogy kísérik őket. A zenekar azonban hiányos volt, ezért egy vasutasküldöttség felkereste Avar János alezredest, hogy kiegészítést kérjenek a 37. lövészezred zenekarától. A parancsnok teljesítette a kérést. A jelentés szerint a tüntetésen a diákokon túl kb. 70-80 fő vett részt, főleg munkások. A parasztság – amely a város társadalmának legnagyobb részét képezte – azonban távol maradt. Piaci nap révén mégis sok szemlélő volt jelen a felvonuláson. A fentebb említett számnál azonban minden bizonnyal többen voltak. Később, ahol a jelentés 200-250 főnyi tüntetőről számol be, ott más források³⁶ 2500-3000 emberről írnak. A KSH adatai³⁷ szerint 1960-ban 26226 állandó lakóval rendelkezett Kiskunhalas, ebből kb. 18500-19000 fő lehetett választóképes korú. Ez azért lényeges, mert november 1-én a városban választásokat tartottak, amin a Független Kisgazdapárt 76%-os eredményt ért el, a részvételi arány pedig nagyon magas volt, egyes körzetekben 100%.³⁸ Mindezt alapul véve, egy 70-80%-os részvételi aránnyal és 18500 fős választóképes népességgel számolva kb. 9800-11300 szavazatot kaphatott a FKgP. Mindebből megállapítható, hogyha ilyen fokú elégedetlenség volt a kiskunhalasiak körében a párt ellen,

akkor nem kizárható, hogy a tüntetéseken több ezren vettek részt az októberi napokban. A piaci nap ténye még jobban alátámasztja a nagyszabású tüntetést.

A felvonuló diákok először a kiegészítő parancsnokság melletti postához mentek, ahol zenekari kíséret mellett elénekelték a Himnusz és a Szózatot, közben felhelyezték a Kossuth-címert a posta épületre. Ezután az I. világháborúban elesettek hősi emlékművéhez mentek, amit szintén megkoszorúztak. A munkások és kisgazdapártiak közül itt beszédek is elhangzottak. A jelentés ittás állapotban lévő vasutasokról ír, akik követelték minden vezető pozícióban lévő személy eltávolítását, és említést tesz antiszemita kijelentésekről is a munkások részéről, bár ezen utóbbit más forrás nem támasztja alá. Végső István szerint, aki Péter Balázs, egy városi kisgazdapárti politikus vallomása alapján írta le az eseményeket a következőket tudjuk megállapítani erről az eseményről: a vasutasok részéről Babud Sándor szólalt fel, aki követelte a nemzetőrség felállítását, az ÁVH feloszlását és a tanácselnök és a kormány lemondását, illetve megemlékezést tett a budapesti eseményekre is.³⁹ A koszorúzás után a tüntetők nagy valószínűséggel csatlakoztak a város főterén lévő gyülekezéshez, bár a jelentés a tüntetők feloszlásáról ír. Azért gondolom valószínűtlennek az emberek feloszlását, egyrészt az esti tüntetés nagysága miatt, másrészt mert a reggel megalakult Ideiglenes Munkás-Paraszt-Katona Tanács⁴⁰ többször is felszólította hangosbemondón keresztül az embereket a feloszlásra, azonban nem hallgattak a felhívásra. Este 8 óra körül egy kb. 2000-3000 fős tömeg gyűlt össze a Lenin, – ma Bethlen Gábor – téren.⁴¹ A jelentés mindössze kb. 200-250 főről ír. Mivel ez a tüntetés szervezetlen volt, illetve a Forradalmi Tanács utasítására nem oszlottak fel, ezért a helyőrségi parancsnok, Miklós Gergely alezredes erős karhatalmat vezényelt ki a főtérre.

A hangulat egyre feszültebb lett: civilek vették körül a katonákat, egyesek elvegyültek közöttük. Néhányan fegyvert kértek a katonáktól, voltak, akik erővel akarták elvenni, hogy Budapestre mehessenek segíteni a felkelőknek. Miklós alezredes hangszórón keresztül újra felszólította a tömeget, hogy oszoljanak szét, erre azonban nem hallgattak, helyette néhányan körülvették őt, és megpróbálták letépni a váll-lapját⁴². Erről az eseményről a források újra eltérő rekonstrukciót adnak. A kiegészítő parancsnokság jelentése alapján Miklós alezredes, amikor az erőszakos tüntetők el akarták venni a katonák fegyvereit sortűzet rendelt el a levegőbe. Péter Balázs perirata azonban említést tesz füstgyertyák és könnygázgránátok bevetéséről is, a sortűz elrendelése pedig akkor történt, amikor Miklós alezredest körülvették az emberek. A lövöldözésnek két halottja és három sebesültje lett. Miklós alezredes később nyilatkozta a városi tanácselnöknek, Reile Gézának, hogy ő mindössze a levegőbe rendelt el sortűzet, az öt embert pedig a tömegbe vegyült ávósok lőtték le. Ez azonban lehetetlen, hiszen Reile

kivizsgálást rendelt el, mely szerint az ávósok végig a rendőrségen tartózkodtak parancsra várva.⁴³ Egy 1994-ben lezárult ügyészségi eljárás sem bírta megállapítani, hogy hibás volt-e az alezredes, vagy spontán lövöldözés alakult ki. Sőt, az alezredes még azt is megcáfolta, hogy bármiféle parancsot kiadott volna.⁴⁴ Lehetséges, hogy a parancsnok valóban sortűzet rendelt el a levegőbe, ami meg is történt, viszont a távolabb álló katonák ezt félreértették és ők lőttek a tömegbe.⁴⁵ Mindenesetre, az kétségtelen, hogy a lövöldözés után feloszlott a tömeg, holtan a helyszínen maradt a 19 éves Gyöngyösi Pap Ida erdőgazdasági munkás és a 61 éves Poloznyik Kálmán nyugdíjas borbélymester.⁴⁶ Farkas Lajos százados⁴⁷ ostromállapotot hirdetett ki Kiskunhalas területére. A felvázolt eseményeket a járási kiegészítő parancsnokság jelentette a megyei kiegészítő parancsnokságnak. Parancsot kaptak a tűzkészültségre, viszont az esetleges támadókra csak a megyei kiegészítő parancsnokság parancsára lehetett tüzet nyitni. Ezt követően a személyzet elfoglalta az előre kijelölt helyét. A védelemnél felhasználták a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség számára ott tárolt golyószórót is. Ezen a napon, illetve másnap, október 28-án a kiegészítő parancsnokság épületébe menekül a Városi Pártbizottság két dolgozójának is a családja, akik a szomszédban laktak.

Reile Géza, tanácselnök.⁴⁸

A kiskunhalasi tanácsközpont az 1950-es évek elején, és a tér, ahol a tüntetés, majd a sortűz zajlott.⁴⁹

Az elkövetkező napok békésen teltek, mindenki érezte a sortűz hatását. Október 28-án összeült az Ideiglenes Munkás-Paraszt-Katona Tanács – melyet még aznap átneveztek Nemzeti Forradalmi Tanácsná – melyen részt vett a pártbizottság, a munkástanácsok küldöttei és Miklós alezredes, aki egyben elnökölt is a gyűlésen.⁵⁰ Összesen körülbelül 40 fő vett részt.⁵¹ A járási kiegészítő parancsnokságtól nem vett részt senki az eseményen. Helyette Avar János alezredes a járási pártbizottságnál tett látogatást, hogy érdeklődjön. Azt nem tudni, hogy pontosan mi felől érdeklődött. Az ott lévő munkatársak azonban nem tudtak semmi újat mondani. A jelentés leírása szerint már csak néhányan tartózkodtak ekkor a pártbizottság épületében, rendkívül alacsony volt a morál, nagyon levert állapotban voltak. Védelemre voltak berendezkedve, fel voltak fegyverezve. Egy mellékmondatban említi meg a jelentés azt a tényt, hogy a pártbizottság dolgozói „illegalitásba készültek”⁵². Hogy pontosan mit lehet érteni ez alatt, arról sehol sem találtam további információt. Ekkor még nem látszott bizonyosnak az MDP bukása, vagy megszűnése. A november 1-i választásról még nem döntöttek. A tegnapi sortűz meggátolta egy erőszakos hatalomátvétel lehetőségét a kiskunhalasi lakosság részéről. Az is elképzelhető, hogy Jugoszláviába terveztek emigrálni, mint ahogy ezt nem kevés kommunista politikus tette a forradalmak alatt.

Szintén ezen a napon a Magyar Nemzeti Bank helyi fiókja a kiegészítő parancsnokság személyzetét kérte fel, hogy a Bajáról érkező pénzszállítmánynak fegyveres kíséretet adjon. A másnap Kiskőrösről érkező szállítmánynak is a kiegészítő parancsnokság adott fegyveres kíséretet. Kérdéses, hogy miért nem a helyőrségtől kértek emberanyagot a feladat ellátásához. Az nem kérdéses, hogy a helyőrség rendelkezett volna elég emberrel, hogy biztosítson kíséretet. Bár a 37. lövészezredet 26-án hajnalban Budapestre vezényelték⁵³, a városban tartózkodott a 36. páncéltörő tüzérezred, és a 7. tüzérezred. Feltételezhető azonban, hogy a helyőrségi alakulatok katonái nem voltak eléggé megbízhatóak, hogy rájuk hárítsák ezt a feladatot. Bár az kétségtelen, hogy a tisztek nagyrésze nyíltan kiállt a Rákosi-rendszer és a kommunista ideológiák mellett, a közkatonák elhivatottsága közel sem volt ennyire szilárd. A kiegészítő parancsnokság állománya azonban már bebizonyította, hogy elkötelezett kommunisták oldalán, hiszen még spontán összejöttek tanácsok keretében sem voltak hajlandók érintkezni a „lázongó néppel” addig, amíg nem volt muszáj. A jelentés megfogalmazása, a tüntetők jellemzésénél beillesztett pejoratív jelzők szintén erre utalnak. A fegyveres kísérő személye nincs megnevezve a jelentésben.

A Kiskunhalasi Járás központi épülete.⁵⁴

Október 29-én a Forradalmi Nemzeti Tanács Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése hírére nagy lelkeséggel fogott munkához. A kiegészítő parancsnokságtól ekkor sem érkeztek

küldöttek a gyűlésre. A jelentés azonban azt írja róla, hogy ez a „Kisgazdapárt helyi vezetői”⁵⁵ által tartott gyűlés volt. Ez a kijelentés nagyon távol áll a valóságtól. Bár a gyűlésen részt vett több helyi kisgazdapárti politikus, vezetőjük, Nagy Szeder István el sem ment rá, majd csak Reile Géza tanácselnök kérésére, akkor is feltételekkel. A gyűlésen összesen körülbelül 200 ember vett részt. Közte voltak a már fentebb említett kisgazdapárti politikusok, a pártbizottság és a városi tanács munkatársai, Miklós alezredes elnökként, illetve több tiszt a helyőrségből és a helyi katonai és rendvédelmi alakulatokból. A munkástanácsok mellett immár nagyobb szerepet kaptak értelmiségi szereplők is, például iskolák, hivatalok, stb. dolgozói.⁵⁶ Mindezt figyelembe véve, nem mondható el teljességgel, hogy a Forradalmi Nemzeti Tanács gyűlése egy tisztán a kisgazdák által dominált gyűlés lett volna. Az bár igaz, hogy a többség őket támogatta, és hogy voltak követeléseik. Azonban Miklós alezredes beleegyezése nélkül semmit nem lehetett végrehajtani a követelések közül, ne feledjük, hogy a város katonai igazgatás alatt állt. A követelések a következők voltak: a Forradalmi Tanács csak ideiglenesen álljon fent, a városi tanács maradjon a helyén, a nemzetőrséget oszlassák fel, a karhatalmat a rendőrség és a katonaság gyakorolja, és rendelkezzenek el 48 órán belül titkos választást a négy „hagyományos” párt részvételével.⁵⁷ Ezek a következők voltak: Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Magyar Dolgozók Pártja és a Nemzeti Parasztpárt. Egy másik elképzelés, hogy miért gondolhatta azt a kiegészítő parancsnokság vezetősége, hogy a gyűlés egyoldalú volt, arra Miklós alezredes távozása adhat okot. Nagy Szeder megjelenése után ugyanis egy szünet alatt eltávozott a tanácsból.⁵⁸ A jelentés az egész gyűlés eredményei közül csak a november 1-re kiírt választásokat említi meg. Közvetett formában a gyűlés egyik eredményének mondható, hogy a különböző katonai alakulatoknál már tisztek (öt főhadnagy és két hadnagy) is felszólaltak a forradalom mellett, és bírálni kezdték a helyi katonai vezetőket.⁵⁹

Október 30. és 31-re semmilyen eseményről nem ír a jelentés. Az viszont megemlítendő, hogy 30-án parancs érkezett, hogy a katonai alakulatok alakítsanak forradalmi katonai tanácsokat.⁶⁰ Ezt a parancsot a város összes katonai egysége végrehajtotta, kivéve a járási kiegészítő parancsnokság. A pontos okát ennek sem lehet tudni. Feltételezhetően a személyzet ilyen formában is ellen akart állni a forradalom vívmányainak. A nap folyamán a kormány elrendelte a nemzetőrség megalakítását. Ezen felbátorodva a lakosság is egyre erőteljesebben követelte a nemzetőrség felállítását, melyről rövid életű egyezmény született. Az egyezmény szerint a nemzetőrségi járőrök egy katonai, egy rendőri és egy civil személyből álltak volna. Lőfegyvert a rendőrség biztosított volna. Gyakorlatba azonban nem iktatták. Reile Géza ezt követően gyűlést hívott össze, melyen hivatalok, intézmények és vállalatok kommunista

vezetői jelentek meg, többek közt Avar János, járási kiegészítő parancsnok is.⁶¹ Ez az esemény jól jelzi, hogy a kiegészítő parancsnokság vezetősége hajlandó volt még részt venni a városi ügyekben, csak a rendszer ellenzőivel nem volt hajlandó tárgyalni. Miután a 7. tüzérezrednél (október 30.) és a 36. páncéltörő tüzérezrednél (október 31.) is megalakultak a forradalmi katonai tanácsok, egyre erőteljesebben léptek fel a tisztek a katonai vezetés ellen. A tanácsok tisztekből, altisztekből és közkatonákból álló vezetői Miklós alezredes ellen fordultak. Kiáltványukban követelték a szovjet csapatok kivonulását, támogatták a Nagy Imre-kormányt és a budapesti ifjúság követeléseit, egyes tiszteket elküldtek a laktanyából, majd új esküszöveget írtak, amelyre az alakulat nem rendszerhű tagjai letették az esküt. Ezzel párhuzamosan Miklós Gergely alezredest és politikai helyettesét, Széplaki Ferenc főhadnagyot eltávolították, majd a rendőrség letartóztatta őket. A 7. tüzérezredtől Balassa János főhadnagyot nevezték ki parancsnokká, a helyőrség parancsnoka pedig Váradi Miklós alezredes lett.⁶² Váradi alezredes nyíltan állt ki a forradalom mellett, helyőrségparancsnoki felhívásában biztosította erről a lakosságot. Az ÁVH tagjait lefegyverezte.⁶³

Miklós alezredes távolléte nem tartott sokáig. November 1-én egy háromtagú katonai bizottság érkezett Kiskunfélegyházáról a hadosztály-parancsnokságtól a 7. tüzérezredhez, hogy kivizsgálják Miklós alezredes ügyét. Ezt követően visszahelyezték ezredparancsnoki pozíciójába. Ezzel párhuzamosan a tüzérezred forradalmi tanácsát átszervezték.⁶⁴ A helyőrségparancsnok Váradi alezredes maradt.

November 1-én megtartották a választást Kiskunhalason. Érdekeség, hogy a választólapokon egy már nem létező párt, az MDP is szerepelt, október 31-én ugyanis a párt megszűnt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) lett a jogutódja. A választás egyébként főlényes Független kisgazdapárti sikerrel zárult. Az össz-szavazatok 76%-át kapták. A második helyen a Szociáldemokrata Párt végzett 14%-kal, harmadik a Nemzeti Parasztpárt lett 6%-kal, utolsó helyen pedig az MDP végzett 4%-kal.⁶⁵ A kiegészítő parancsnokság jelentésében a SZDP-nek 16, az NPP-nek 4%-ot írtak az eredményükhöz, azonban valószínűleg ez gépelési hiba, mivel a szakirodalom több helyen is az előbb felvázolt eredményt írja. A részvételi arányról is eltérő adatok jelentkeznek a szakirodalomban és a jelentésben. Az előbbi szerint közel tizenhatezer⁶⁶, az utóbbi alapján kb. tizenkétezer fő vett részt a választáson. A fentebb levezetett számításom alapján inkább a tizenhatezer látszik biztosabbnak, azonban annál minden bizonnyal valamivel kevesebben vettek részt a választáson. A városban tartózkodó katonákon túl a kiegészítő parancsnokság személyzete sem vett részt a szavazáson.

Nagy Szeder István (szerkesztett kép)⁶⁷

A választás bojkottálása valószínűleg azért történt, mert mindenki számított a végső kimenetelre: a kiskasdák fölényes győzelmére. Bár eddig is elég egyértelmű volt – s a továbbiakban csak még hangsúlyosabb lesz – hogy a kiegészítő parancsnokság munkatársai egytől egyig kommunisták, ezért gondolhatták azt, hogy a kiskasdák által szervezett választáson való részvétel nem hordoz magában kommunista érdekeket.

Szintén ezen a napon Avar János alezredes megbetegedett, vesegörcsökben szenvedett, először otthon tartózkodott, azonban november 3-án kórházba szállították. Az ezt követő eseményekben bár így nem tudott részt venni, de november 10-re egészsége megjavult annyira, hogy otthonában tartózkodhatott. Visszatérési ideje a kiegészítő parancsnokságra nem ismert, december elején már biztosan visszatért munkájához. Távollétében Sági Károly főhadnagy vette át a helyét. November 1-én alakult meg a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság forradalmi tanácsa. A megalakulást a jelentésben azzal magyarázzák, hogy parancs érkezett az előljáró parancsnokságtól, hogy a járási parancsnokság alakítson forradalmi tanácsot, amelyen keresztül tartsák a kapcsolatot a város forradalmi tanácsával. A tanács szükségességéről

első ízben nyílt szavazást tartott a parancsnokság személyzete, majd elhatározták, hogy a tagokat titkos szavazás alapján választják meg. A kiegészítő parancsnokság forradalmi tanácsába az alábbi tagok kerültek: Szentesi Ferenc százados, MDP tag, Sági Károly főhadnagy, Király Gy. Flórián főtörzsőrmester, Csoma Margit polgári alkalmazott, MDP tag és Horváth Jánosné katalógus nyilvántartó. Még egy jelentős esemény erről a napról, hogy a délelőtti folyamán a kiegészítő parancsnokságon megjelent Posvánc László – a járási tanács volt elnöke akit még október 30-án eltávolítottak pozíciójából⁶⁸ – és leadta a részére kiadott pisztolyt.

November 2-án a 3. hadtest a 7. tüzérezrednél újabb kivizsgálást indított Miklós Gergely alezredes ügyében. A vizsgálat idejéig Miklós alezredest és helyettesét Széplaki Ferenc századost meghatározatlan ideig szabadságolták.⁶⁹ A nap folyamán több olyan jelentés érkezett a városi vezetőség felé, hogy a szovjetek csapatokat mozgósítanak, egy páncélos hadosztályt pontosan meg is neveztek Jakabszállás közelében (Kecskeméttől délre). Reile Géza a városi védelem megtárgyalása ügyében tanácskozást hívott össze a tanácsházán. A résztvevők nagyrésze a városi hadsereg vezetőiből és küldötteiből, de főleg katonai forradalmi tanácsai tagokból jött össze. Reprezentálva volt még a határőrség és a járási kiegészítő parancsnokság is. Egyedül a járási pártbizottságtól nem ment el senki, mert tagjai ekkorra már mind elmenekültek, vagy elrejtőztek. A gyűlés egyik fő szószólója Váczi Ferenc törzsőrmester volt a 37. lövészezredtől, aki azt hangoztatta, hogy egy esetleges szovjet támadásnak mindenáron ellen kell állni. A nemzetőrség felállítását, általános mozgósítást és a lakosság felfegyverzését követelte a vezetőktől. A racionálisabb meglátású tisztek és városi vezetők – leginkább Váradi Miklós alezredes és Reile Géza tanácselnök – megpróbálták lebeszélni Váczi törzsőrmestert erről, amire ő hazaárulónak nevezte a gyűlés kommunista tagjait. A városi népesség felfegyverzése egyébként lehetséges lett volna, hiszen a laktanyában kb. 18 000 kézfegyver és 72 darab páncéltörő ágyú is volt.⁷⁰ A járási kiegészítő parancsnokságtól Sági Károly főhadnagy és Szentesi Ferenc százados vettek részt a városi gyűlésen. A jelentésből kiderül, hogy végül semmilyen konkrét döntés nem született az értekezleten, a helyőrség részéről nem kerül sor ellenállásra végső soron. A járási kiegészítő parancsnokság azonban parancsba kapta, hogy készítse el fegyvernemi csoportosításban a város területén lakó hadkötelezettek névjegyzékét 40 éves korig. A névjegyzéket legkésőbb november 3. reggel 8 óráig kellett volna átadni a város forradalmi tanácsának, azonban ez nem történt meg annak ellenére, hogy a névjegyzéket valóban elkészítették. Az e napon történeteket a járási kiegészítő parancsnokság jelentette volna a megyeinek, azonban az távbeszélőn keresztül nem volt elérhető, gépkocsival pedig nem rendelkezett a parancsnokság, annak ellenére, hogy már kértek a két alakulattól.

November 3-án délelőtt a Bács-Kiskun Megyei Kiegészítő Parancsnokságról parancs érkezett, hogy a járási kiegészítő parancsnokság égesse el a pártapparátus dolgozóinak meghagyási szelvényeit, illetve hogy az MB-nyilvántartási csoportot szüntessék meg. A parancsot azonnal végrehajtották. Egyébként ezen a napon további különösebb esemény nem történt, amit talán jelez az is, hogy ettől a naptól kezdve a kiegészítő parancsnokság katona állományú beosztottjainak csak a fele teljesített éjjeli szolgálatot. Olyan hír terjedt a városban, hogy a közelben szovjet csapatok vannak, és Soltvadkert felől (északról) jönnek Kiskunhalas felé.⁷¹

Ahogy november 4-re éjfél után az óra, szinte azonnal megkezdődött a Forgószél hadművelet, Magyarország szovjet fegyveres megszállása. A 8. gépesített hadsereg 31. harckocsi gárdahadosztályának egységei kb. 02:30-kor érkeztek meg Kiskunhalasra. Legelsők a posta épületét szállták meg, amely elé három T-54 típusú szovjet harckocsi és több páncélgépkocsi parkolt. Ezt követően megszállták a főteret, majd hajnali 3 órakor a kiegészítő parancsnokság épületébe csengettek be.⁷² Ekkor éjjeli szolgálatot Sági Károly főhadnagy, Török Vilmos százados, Vörös Imre főhadnagy és Csizmadia László törzsőrmester teljesített. A teraszról kinézve látták, hogy kb. 8-10 szovjet katona állt a kapu előtt. Sági főhadnagy parancsára a személyzet letette a fegyverét egy asztalra, közben Vörös Imre főhadnagy kinyitotta a kaput. Két szovjet tiszt és öt szovjet katona jött be az épületbe Fehér Gyula százados, helyőrségi kommandáns kíséretében. A szovjet tisztek kíváncsiak voltak, hogy a kiegészítő parancsnokságtól jelen lévők kommunisták-e, és van-e náluk fegyver. A válasz mindkettőre az volt, hogy igen. Ezt követően a szovjetek felszólították a négy tiszteket, hogy adják át fegyvereiket. A kiegészítő parancsnokságtól a szovjetek így lefoglaltak összesen 20db löfegyvert, 6db kézigranátot és kb. 5000db éles lőszert. Végül a fegyverek és lőszerek átvétele után a szovjetek elhagyták a kiegészítő parancsnokság épületét. A parancsnokság az eseményt jelenteni szerette volna a megyei kiegészítő parancsnokságnak, azonban a szovjetek megszüntették a telefon összeköttetést. Ezután indult meg a három laktanyájának a megszállása. A 37. lövészezred laktanyáját hamar elfoglalták, hiszen az ezred nagyrésze a fővárosban – főleg Csepelen és a Bokréta, Liliom, Tűzoltó utcáknál⁷³ – harcolt a forradalmárok ellen. Az ott lévő katonákat lefegyverezték. Reggel 5 órára a 7. tüzérezred laktanyáját is körülvették a szovjet páncélosok. Parancsot kértek a kiskunfélegyházi hadosztály forradalmi katonai tanácsától, ahonnan ellenállásra utasították őket. Néhány tiszt megfogadta a parancsot, azonban a többségnek sikerült lebeszélennie őket a harcra. Az állomány és a tisztek egy része elhagyta a laktanyát. Nemsokkal ezután a 36. páncéltörő tüzérezred laktanyájához is megérkeztek a

szovjetek, azonban értesülve a többi városi alakulat sorsáról, szintén felhagytak az ellenállás lehetőségével. Az állomány és a tisztek egy része szintúgy itt is eltávozott a laktanyából miután a szovjetek lefegyverezték őket. A városi intézményeket őrző magyar katonákat szovjetek váltották le. A vasútállomáshoz igen erős őrség állt fel, harckocsikat és páncélgépkocsikat állomásoztattak a környéken. A 31. harckocsi gárdahadosztály kb. délre fejezte be a város megszállását.⁷⁴

T-54 típusú szovjet páncélos harckocsi a főtéren november 4-én.⁷⁵

Szovjet fejlesztésű PT-76 típusú úszó harckocsi egy belvárosi utca sarkán.⁷⁶

3.2. A szovjet megszállás alatti időszak és a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság helyzetértékelése

A szovjetek pártfogása alatt a kommunisták elkezdtek konszolidálni a hatalmukat – már amennyire azt a szovjet városparancsnok engedte. A forradalomban résztvevőket eltávolították, sokan emigráltak. November 5-én visszahelyezték Miklós Gergely alezredest a 7. tüzérezred élére, majd az egység átköltözött a 36. páncéltörő tüzérezred épületeibe, mivel a szovjetek a 7. tüzérezred laktanyájába költözött be. A magyar katonák által elfoglalt laktanyákat csak november 6-tól őrizhették magyar katonák.⁷⁷ November 9-én az esti órákban visszatért Hodosán Imre őrnagy a 37. lövészezred fővárosba vezényelt állományával. November 10-én Hodosán őrnagy megszervezte Kiskunhalason a helyi karhatalmi egységet, amely 114 tisztből és 20 tiszthelyettesből állt. A tagjait a 37. lövészezred, a 36. páncéltörő tüzérezred, a 7. tüzérezred és a járási kiegészítő parancsnokság adta. A tiszti nyilatkozatot november 25-ig mindenkivel aláírtatták, bár néhányan csak feltételesen, a rend helyreállításáig vállalták az új kormány melletti

kiállást.⁷⁸ Az aláírás megtagadása leszereléssel járt volna. November 27-én Hodosán Imre vezetésével a 37. lövészezred 500 tisztjével Budapestre ment, hogy az ottani karhatalomban teljesítsen szolgálatot. December 15-től Patkós István százados lett a Kiskunhalas járás területén működő karhatalmi csoportok parancsnokja.⁷⁹

Szovjet katonák felvonulása Kiskunhalas főterén 1956. után.⁸⁰

Egészen addig, amíg Patkós százados át nem vette a karhatalom felett az irányítást a szovjetek nem bíztak a magyar katonai vezetésben, nagyon sokan nem kaptak fegyvert. November 10-én a 36. páncéltörő tüzérezred 37 karhatalmi tisztjére jutott 3 géppisztoly és 5 karabély.⁸¹ A kiegészítő parancsnokság őrzésére mindössze egy géppisztolyt és egy pisztolyt adott át a szovjet városparancsnokság két-két tár tölténnyel. Így két főnél nem is adtak többen ügyeleti szolgálatot. November 20-án a szovjet parancsnokság beköltözött a kiegészítő parancsnokság épületének földszintjére. A kiegészítő parancsnokság és a szovjetek közt egyébként igen jó volt a viszony. A szovjet parancsnokság külön kérésre biztosított a kiegészítő parancsnokság részére járműveket és benzint, amit a városi egységektől még akkor sem kaptak, mikor minden távkommunikációs mód lehetetlenné vált a parancsnokságok és a városi intézmények közt. A többi alakulattal ellentétben a kiegészítő parancsnokság tiszti személyzete viszonylag korán, már december 5-én visszakapta az elkobzott fegyvereiket. December első napjaiban megalakult az MSZMP ideiglenes intézőbizottsága a kiegészítő parancsnokságon,

melynek tagjait titkos szavazás útján választották meg. A tagjai lettek Avar János alezredes, Szentesi Ferenc százados és Sági Károly főhadnagy. A kiegészítő parancsnokság személyi állománya egyébként kitarzott a kommunista párt mellett, melyet az is jelez, hogy az MSZMP megalakulását követően a 14 MDP tagból 13 belépett a jogutód pártba. Egyedül Nagybalai Lajos főtörzsőrmester helyezkedett várakozási álláspontra. A jelentés ezt követően kb. fél oldalnyi szövegben bizonygatja, hogy a kiegészítő parancsnokság állománya szilárdan a kommunista értékek mellett állt ki minden nehézség ellenére. A nehézség fő okának a központi tájékoztatás és vezetés teljes hiányát jelöli meg a jelentés. A helyzet október 30-án tisztázódott számukra Mindszenti József rádióbeszéde után. A kiegészítő parancsnokság a személyi, szervezési és más típusú okmányok őrzését látta elsődleges feladatának, azonban mivel a kiegészítő parancsnokság fegyveres erőként nem jöhetett számításba, ezért az alternatív megoldás az iratok elszállítása, vagy biztonságos megsemmisítése lett volna. Ilyen döntések meghozásában azonban a járasi kiegészítő parancsnokságoknak nem volt lehetősége. A jelentés az ilyen probléma jövőbeli elkerülése érdekében javaslatokat tesz a helyzetelemzést követően. Az okmányok ellenségtől való biztos megóvását – „laktanyába való beszállítás, más-biztonságosabb helyőrségbe való átszállítása, kieg.Pk. jogköre a megsemmisítést illetően”⁸² – a járasi parancsnokság döntési autonómiájának bővítésével lehetne leginkább elősegíteni. Külön hangsúlyozták még az üzemképes gépjármű szükségességét a kapcsolat fenntartása érdekében, hiszen a távbeszélő rendszerek megbízhatatlanul működtek. Az utolsó paragrafusban a jelentés azt javasolja, hogy vizsgálják ki a Néphadsereg tisztikarát, és állapítsák meg kik maradhatnak meg benne, figyelembe véve az október 23-tól tanúsított viselkedésüket.

4. A Kiskunhalasi Járasi Kiegészítő Parancsnokság szerepe a forradalmat követő kivizsgálásokban

A következményeket senki sem kerülhette el. A legtöbb megtorlás jogi úton történt, Kiskunhalason rengeteg embert tartóztattak le határsértőktől kezdve a forradalomban résztvevő értelmiségieken át politikusokat, munkásokat akik aktívan részt vettek a forradalmi tanácsokban. A katonaság sem volt kivétel a megtorlás alól. Többen otthagyták a szolgálatot, akiket később a karhatalom elővett, meghurcolta őket, néhányukat hadbíróság elé állították, majd börtönbe kerültek. A büntetéseknek azonban volt egy diszkrétebb formája is. 1958. júniusában kivizsgálás indult hét határőr és egy belső karhatalmista tiszt után, akik a forradalom eseményei után kerültek tartalékos állományba. A kivizsgálás során azt állapították meg, hogy

az adott fő megtarthatja-e tiszti rendfokozatát tartalékos állományba kerülése után. A vizsgálat során több helyről is véleményezték a személyt. Először a munkahelyéről beszerzett véleményeket összegezték, majd a községi, városi, vagy megyei pártbizottság, a Belügyminisztérium, és a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokság fogalmazta meg mindazt amit tudtak az illetőről. Végül Avar János alezredes, járási kiegészítő parancsnok tette meg a végső javaslatot arra, hogy elismeri-e a személy tiszti rendfokozatát.

Apáti István, 1928., a határőrségnél szolgált (Pf. 0980), 1957. augusztus 1-én került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata hadnagy volt. Apáti István a Kelebiai Földművesszövetkezet dolgozója volt, ahol 1958. júniusában már kb. fél éve dolgozott italboltvezető csapосként. Komoly panaszok merültek fel vele kapcsolatban, és a vizsgálat idején rendőrségi eljárás folyt ellene egyéni haszonszerzés miatt. Olyan bort mért ki, amit a szövetkezet megkerülésével szerzett be, és nem adózott az állam felé utána. A többi dolgozóval sem volt jó a viszonya. Összegezve, nem megbízható egyéniség. A járási pártbizottságtól még megtudható, hogy lopás, sikkasztás és üzérkedés gyanúja miatt zajlik ellene rendőri nyomozás. A politikai nyomozó szerveknek nincs információja róla. Apáti 1951. óta MDP tag volt. A leszerelő alakulat nem volt hajlandó véleményt mondani róla. Tartalékos tiszti rendfokozatának elismerését nem javasolta Avar alezredes.

Almási Géza, 1926., a határőrségnél szolgált (Pf. 0980), 1957. július 8-án került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata alhadnagy volt. A Kiskunhalas és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezetnél volt alkalmazott, mint ellenőr. Munkáját becsületesen, nagy szorgalommal végezte, a munkatársaival is bajtársias viszonyban állt. Családi élete rendezett volt. 1958. áprilisában nyújtotta be átigazolási kérelmét, hogy csatlakozzon az MSZMP-be, de a kérelmét visszautasították, mivel az „ellenforradalom” alatt „ellenséges nézetei voltak”.⁸³ A városi pártbizottság véleménye alapján Almási politikai erkölcsét tekintve nem megbízható, a határőrségtől politikai kijelentései miatt szerelték le. A tartalékos tiszti rendfokozat elismerését nem javasolta Avar alezredes.

Falusi László, 1927., a határőrségnél szolgált (Pf. 0858), 1957. január 4-én került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata hadnagy volt. Tanácsstag volt, bár az nem egyértelmű, hogy Kiszálláson (valószínűbb), vagy Dunaújvárosban. Lakcíme alapján bármelyik lehet. A kiskunhalasi járási pártbizottság nem ismerte Falusit, mint ahogy a Belügyminisztériumnak sem volt anyaga róla. Leszerelő alakulata nem volt hajlandó véleményt nyilvánítani róla a Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokságnak. Avar alezredes javasolta

Falusi tiszti rendfokozatának elismerését azzal a feltétellel, hogy a továbbiakban nem merül fel kifogás az „ellenforradalmi” magatartását illetően.

Lendér Sándor, 1927., a határőrségnél szolgált (Győr Kerületi Parancsnokság), 1957. január 8-án került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata főhadnagy volt. 1957. augusztusa óta dolgozott egy vállaltnál gépkezelőként. Munkáját jól végezte, a munkatársaival is jó viszonyt ápolt, „megfelelő”⁸⁴ barátai voltak. Nem MSZMP tag, de politikai nézeteivel sincs gond. Rendszeresen olvas újságot, és nincsenek káros szenvedélyei. A városi pártbizottság szerint a forradalmat követően Lendér anyagi juttatásért cserébe nem tett jelentést disszidáló személyekről. Ezért a kihágásért Avar alezredes nem javasolta Lendér tiszti állományban maradásának elismerését.

Tóth János, 1928., leszerelésekor Kecskeméten szolgált az 5. gépkocsizó lövészadosztály-parancsnokságnál (Pf. 2918). 1957. április 18-án került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata hadnagy volt. A közigazgatásnál helyezkedett el, azonban mivel nem volt a munkakörrel kapcsolatba korábbi tapasztalata, ezért 5 hónapos államigazgatási iskolába küldték Budapestre. A vizsgálat alatt még tanulmányait végezte, de csupa pozitív jellemzést írt róla munkahelye. Tóth a forradalom alatt Budapesten volt, majd Rém községi tanácselnökévé választották, ahol a feladatát becsületesen ellátta. Jó kapcsolatokat épített ki, aktív része volt a politikai és kulturális közéletnek. A Belügyminisztérium sem rendelkezett kifogással ellene. 1946. óta volt MDP, majd MSZMP tag. Mindennek ellenére, mivel nem végzett rendfokozatának megfelelő tiszti iskolát, ezért Avar alezredes nem javasolta Tóth tartalékos tiszti rendfokozatának elismerését.

Ocsvári Mihály, 1919., a határőrségnél szolgált (Pf. 0216), 1965. december 20-án került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata főhadnagy volt. 1957. március óta dolgozott az Országos Takarékpénztár kiskunhalasi fiókjánál, a Totó-Lottó kirendeltségének a vezetője volt. A határőrségnél már szerzett pénzügyi tapasztalatokat, így munkáját jól végezte. Politikai nézeteivel kapcsolatban nincs kifogása a sem munkáltatójának, sem a városi pártbizottságnak. Az MSZMP-nek nem tagja. Avar alezredes mindennek tükrében javasolta Ocsvári tartalékos tiszti rendfokozatának elismerését.

Bán Lajos, 1928., a határőrségnél szolgált (Pf. 0216), 1956. december 20-án került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata százados volt. 1958. január 22-től a kiskunhalasi sertésenyésztő vállalatnál (Sernevál) dolgozott eladóként. Lelkes munkaerőként tartották számon. A vállalat MSZMP-alapszervének a titkáráként aktív szereplője volt a

politikai közéletnek. Előző munkahelyén, a Faipari Vállalatnál marxizmus-leninizmus tanfolyamot vezetett, a jelenlegi munkahelyén is oktatott. Munkatársaival baráti viszonyt ápolt. 1945. óta volt MDP, majd MSZMP tag. A járási kiegészítő parancsnokság alapján Bán önként hagyta ott a határőrséget, ahol szintén politizált, de „megunta az örökös hazudozást”.⁸⁵ Majd csak a forradalom bukása után változtatta meg újra a nézeteit. Ennek tudatában Avar alezredes nem javasolta Bán tartalékos tiszti rendfokozatának elismerését.

Bozó István, 1925., a határőrségnél szolgált (Pf. 0216), 1957. május 5-én került tartalékos állományba. Az ekkorra elért rendfokozata százados volt. A Kiskunhalasi Motor és Gépjavító vállalatnál dolgozott segédmunkásként. A vizsgálat idején kb. 9-10 hónapja dolgozhatott ott. A munkáját lelkesen végezte, MSZMP tag, munkásörként is tevékenykedett ebben az időben. Politikailag kifogásolhatatlan, káros szenvedélyei nem voltak, és a családi élete is rendben volt. Természetét illetve csendes ember volt, jól be tudott illeszkedni. A városi pártbizottság is megbízható embernek tartotta Bozót. A forradalom idején ő adta át a határőrség nyilatkozatát Reile Gézának, azonban mivel ezt parancsra tette, így nem tekintette sértő cselekménynek sem a Belügyminisztérium, sem Avar alezredes, ezért javasolta tartalékos tiszti rendfokozatának elismerését.

Így tehát összesen a nyolc főből három maradhatott tiszti állományban. Érdemes megvizsgálni milyen okok vezettek a tiszti rendfokozat megvonásához. Két személyt politikai nézetei miatt nem javasolt Avar alezredes, két személyt erkölcsi hiányosságok miatt, egy személyt pedig azért, mert nem végezte el a megfelelő tiszti iskolát. Megfigyelhető tehát, hogy mind a Rákosi, mind a Kádár-rendszerben a politikai makulátlanság legalább annyira elengedhetetlen fontosságú volt, mint a hibátlan erkölcsi bizonyítvány az élet minden területén, beleértve a manapság exkluzívan privát szférának gondolt magánéletet is.

5. Összegzés, eredmények

Összevetve a levéltári forrást és a szakirodalmat, lényeges pontatlanságok fedezhetők fel a járási kiegészítő parancsnokság jelentésében. Olyan pontatlanságok – a tüntetők száma, a tüntetők jellemzése, az október 29-i gyűlés – amelyek nem magyarázhatók csupán hiányos emlékezettel. Minden bizonnyal ezek a félreírások önigazoló szándékkal lettek létrehozva. Értelemszerűen a forradalom utáni megtorlási időszak alatt mindenki minél jobban be akarta bizonyítani, hogy a „megfelelő” oldalon állt, ez alól a járási kiegészítő parancsnokság tisztjei sem voltak különbe, akik a jelentést szerkesztették. A tüntetők számának lekicsinyítése

mindezek mellett lehetett egy szolidaritási gesztus ebben az értelemben, vagy egyszerűen csak le akarták kicsinyíteni a potenciális figyelmet, amit kaphatott volna a város az új államvezetéstől.

A Kiskunhalasi Járási Kiegészítő Parancsnokságnak nyilvánvalóan passzív szerepe volt a kiskunhalasi '56-os forradalomban. Ez október végéig töretlen volt, a tüntetéseken nem vettek részt egyik oldalon sem, majd a gyűléseken való részvételtől is tartózkodtak a tisztek. November elején azonban egyre egyértelműbb lett az álláspontjuk. Miután megalakították a forradalmi tanácsukat, a kiegészítő parancsnokság tisztjei aktívan részt vettek a tárgyalásokban a kommunistákat támogatva még akkor is, amikor nyíltan mindenki ellenük szegült.

A szovjet megszállást követően a viszony a kiegészítő parancsnokság és a szovjetek közt kölcsönösen segítőkész volt. Bár le lettek fegyverezve, ez egy kollektív intézkedés keretében történt, ami alól senki nem volt kivétel. Az egymás iránti bizalom nyilvánvaló: a kiegészítő parancsnokság épületében tartózkodhattak a szovjet tisztek, a kiegészítő parancsnokság pedig járművet kapott, majd az elkobzott hadianyagot is ők kapták vissza leghamarabb.

Nyilvánvalóan hűségükért cserébe a megtorlást is elkerülte a kiegészítő parancsnokság személyzete. Szerepük azonban volt benne. Bár nem nevezhető meghatározónak, mégis személyek sorsáról döntött Avar János alezredes, amikor 1958-ban a tartalékos tiszti rendfokozatok elismeréséről döntött. A döntéshozatal egyik fő kritériuma az illető forradalomhoz vonatkozó bármilyen tevékenysége volt.

Jegyzetek

1. Vö.: Okváth Imre: Bástya a béke frontján: magyar haderő és katonapolitika: 1945-1956. Aquila, 1998. pp. 71-72.
2. Okváth 1998.: i. m.: p. 81.
3. Uo.
4. Okváth 1998.: i. m.: pp. 78-80.
5. Okváth 1998.: i. m.: p. 83.
6. Uo.
7. Okváth 1998.: i. m.: pp. 85-86.
8. Okváth 1998.: i. m.: p. 90.
9. Vö.: Okváth 1998.: i. m.: pp. 90-91.
10. Vö.: Okváth 1998.: i. m.: pp. 92-93.
11. Okváth 1998.: i. m.: p. 95.
12. Okváth 1998.: i. m.: p. 96.
13. Vö.: Okváth 1998.: i. m.: pp. 96-97.
14. Okváth 1998.: i. m.: p. 278.
15. Okváth 1998.: i. m.: p. 281.
16. Okváth 1998.: i. m.: p. 283.
17. Okváth 1998.: i. m.: p. 285.
18. Vö.: Okváth 1998.: i. m.: pp. 330-331.
19. Okváth 1998.: i. m.: p. 348.
20. Okváth 1998.: i. m.: pp. 358-359.
21. Földesi Ferenc: A magyar területi katonai igazgatási rendszer fejlődéstörténete 1920-tól a jelenlegi szervezeti rendszer kialakulásáig, valamint egy lehetséges szervezeti felépítése. Veszprém, 2004. pp. 65-67.
22. Földesi 2004.: i. m.: pp. 73-74.
23. Földesi 2004.: i. m.: p. 78.
24. Földesi 2004.: i. m.: p. 79.
25. Földesi 2004.: i. m.: p. 80.
26. Kozári József: Adalék 1956. október 23. és november 24. közötti időszak eseménytörténetéhez a 6. lövészhadtest-parancsnokság 157. január 11-én kelt jelentése alapján. In: Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 21. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Historiae Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola. pp. 101-135. ISSN 1216-4178
27. Végső István: Az 1956-os forradalom Kiskunhalason. Páosztortú Kulturalis és Hagyományápoló Egyesület, Kiskunhalas, 2017. p. 8.
28. Kahler Frigyes (szerk.): Sortűzek, megtorlás, menekülés 1956-1957. II. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994.
29. Végső 2017.: i. m.: pp. 11-12.
30. HL, a Magyar Néphadsereg 1960. évi "T" iratainak jegyzéke, 25. őrzési egység

31. Végső 2017.: i. m.: p. 14.
32. Tóth Ágnes: 1956. Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára. 2. kötet. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2001. p. 719.
33. Végső István: Szovjetizálás Kiskunhalason 1944–1950. In: (szerk.) Ö. Kovács József – Szakál Aurél: Kiskunhalas története 4. Tanulmányok Kiskunhalasról a 20. század második feléből. Kiskunhalas, 2019. p. 130.
34. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 197.
35. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 225.
36. Tóth 2001.: i. m.: p. 721.
37. KSH: 1960. évi népszámlálás 3. d. Bács-Kiskun megye személyi és családi adatai. Budapest, 1961.
38. Végső 2017.: i. m.: p. 42.
39. Végső 2017.: i. m.: p. 21.
40. Tóth 2001.: i. m.: p. 720.
41. Tóth 2001.: i. m.: p. 721.
42. Uo.
43. Uo.
44. Végső 2017.: i. m.: p. 25.
45. Kahler 1994.: i. m.: pp. 16-17.
46. Végső 2017.: i. m.: p. 22.
47. Tóth 2001.: i. m. p. 722.
48. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 196.
49. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 166.
50. Végső 2017.: i. m.: p. 30.
51. Tóth 2001.: i. m.: p. 723.
52. HL, a Magyar Néphadsereg 1960. évi “T” iratainak jegyzéke, 25. őrzési egység
53. Végső 2017.: i. m.: p. 15.
54. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 167.
55. HL, a Magyar Néphadsereg 1960. évi “T” iratainak jegyzéke, 25. őrzési egység,
56. Végső 2017.: i. m.: p. 33.
57. Uo.
58. Tóth 2001.: i. m.: p. 725.
59. Végső 2017.: i. m.: p. 35.
60. Uo.
61. Tóth 2001.: i. m.: pp. 727-728.
62. Végső 2017.: i. m.: pp. 36-37.
63. Végső 2017.: i. m.: p. 42.
64. Végső 2017.: i. m.: p. 43.
65. Végső 2017.: i. m.: p. 42.
66. Tóth 2001.: i. m.: p. 735.
67. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 223.

68. Tóth 2001.: i. m.: p. 730.
69. Tóth 2001.: i. m.: p. 737.
70. Vö.: Végső 2017.: i. m.: pp. 45-46. és Tóth 2001.: i. m.: pp. 737-738.
71. Végső 2017.: i. m.: p. 47.
72. Uo.
73. Végső 2017.: i. m.: p. 15.
74. Végső 2017.: i.m.: pp. 47-49. és Tóth 2001.: i. m.: p. 739.
75. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 216.
76. Uo.
77. Tóth 2001.: i. m.: p. 740.
78. Végső 2017.: i. m.: p. 50.
79. Tóth 2017.: i. m.: pp. 742-743.
80. Kovács – Szakál 2019.: i. m. p. 226.
81. Végső 2017.: i. m.: p. 50.
82. HL, a Magyar Néphadsereg 1960. évi “T” iratainak jegyzéke, 25. őrzési egység
83. HL, A Magyar Néphadsereg 1959. évi “T” iratainak jegyzéke, 114. őrzési egység
84. Uo.
85. Uo.

Felhasznált források

- Hadtörténeti Levéltár, a Magyar Néphadsereg 1960. évi “T” iratainak jegyzéke, 25. őrzési egység
- Hadtörténeti Levéltár, A Magyar Néphadsereg 1959. évi “T” iratainak jegyzéke, 114. őrzési egység
- KSH: 1960. évi népszámlálás 3. d. Bács-Kiskun megye személyi és családi adatai. Budapest, 1961.

Felhasznált irodalom

- Földesi Ferenc: A magyar területi katonai igazgatási rendszer fejlődéstörténete 1920-tól a jelenlegi szervezeti rendszer kialakulásáig, valamint egy lehetséges szervezeti felépítése. Veszprém, 2004.
- Kahler Frigyes (szerk.): Sortüzek, megtorlás, menekülés 1956-1957. II. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994.
- Kozári József: Adalék 1956. október 23. és november 24. közötti időszak eseménytörténetéhez a 6. lövészhadtest-parancsnokság 157. január 11-én kelt jelentése alapján. In: Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 21. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Historiae Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola.
- Okváth Imre: Bástya a béke frontján: magyar haderő és katonapolitika: 1945-1956. Aquila, 1998.
- Tóth Ágnes: 1956. Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára. 2. kötet. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2001.
- Végső István: Az 1956-os forradalom Kiskunhalason. Pásztortűz Kulturális és Hagyományápoló Egyesület, Kiskunhalas, 2017.

Képek jegyzéke

- Végső István: Szovjetizálás Kiskunhalason 1944–1950. In: (szerk.) Ö. Kovács József – Szakál Aurél: Kiskunhalas története 4. Tanulmányok Kiskunhalasról a 20. század második feléből. Kiskunhalas. 2019.